

ԿՐԱԿԱՆ-ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈ՛Ւ ՆՎԻՐՎԱԾ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԳԱՐՎԵՍՏԻՆ

Սույն թվականի ապրիլի 26-ին հոգևոր ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում տեղի ունեցավ հինգերորդ դարի հայ հոգևոր երգարվեստին նվիրված գրական-երաժշտական երեկո՝ շարականագիտությունն առարկայի դասախոս պրն. Խորեն Պալյանի և հոգևոր ճեմարանի ուսանողության ջանքերով:

Համերգին ներկա էին Վեհափառ Հայրապետը, Մայր Աթոռի միաբանությունը, հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմը և քաղմաթիվ հյուրեր:

Գրական-երաժշտական երեկոյի բացման խոսքով հանդես եկավ հոգևոր ճեմարանի քարտուղար Տ. Հուսիկ քհն. Լազարյանը:

«Վեհափառ Տեղ, Ձեր առաջարկությամբ այսօր հոգևոր ճեմարանի դահլիճում կկայանա հոգևոր համերգ Թարականագիտությունն առարկայի դասախոս տիար Խորեն Պալյանի և ճեմարանի ուսանողների ջանքերով: Համերգի ծրագրում տեղ են գտել 5-րդ դարի շարականներ: Այսուհետև պարբերաբար պետք է կազմակերպվեն նման օգտակար համերգներ:

Հայ երաժշտական կարևոր ճյուղերից մեկն է հոգևոր երաժշտությունը, որի ամենահարուստ տեսակը համարվում են շարականները: Բացի այն, որ շարականները հարուստ մեղեդի ունեն, դրանք միևնույն ժամանակ հայ բանաստեղծական մտքի լավագույն արտահայտություններն են իրենց խոր իմաստով, զգացումի նրբությամբ: Թարականները մեր հոգևոր մշակույթի անքակտելի մասն են կազմում: Դժբախտաբար, առ այսօր շարականները համեմատաբար քիչ են ուսումնասիրվել:

Միայն վերջին տարիներին է, որ սկսվել են հանգամանալից ուսումնասիրություններ՝ վերծանելու մեր խաղաղությունը, մշակելու մեր տաղերն ու գանձերը:

Թե ինչ տպավորություն են թողել շարականները ուսումնասիրողների վրա, կարելի է պատկերացնել՝ մեջ բերելով Ֆերդինանդ Լուագիեի խոսքը, իր «Բանաստեղծության պատմություն» աշխատությունից. «Բնաբերական ճյուղում ոչ մի ժողովրդի գրականություն չի կարող համեմատվել Հայոց գրականության հետ՝ զգացումների միատիկ խորության և խանդավառ ու մաքրամաքուր սիրո, մտածումների բնագանգական վեհության տեսակետով: Եվրոպայում քրիստոնեական բանաստեղծությունը երբեք չի կարողացել հավասարվել Թարակնոցի հետ, այս մեծարժեք գոհարատուփին, որ պարունակում է Հայ Եկեղեցու ամենից թանկագին աղամանդները: Բայց միշտ հեշտ չէ հասկանալ այս արևելյան ոճը, որ պսպղում է համակ պատկերներով՝ այնքան արտասովոր, որքան շքեղ: Այսուհանդերձ, երբեք զգացումը խեղդված չի փոխաբերությունների ծանրության տակ»:

Այսքան վեհորեն գնահատված մեր Թարակնոցը արժանի է մասնավոր հոգածության և ուսումնասիրության թե՛ որպես գրականություն և թե՛ որպես երաժշտություն»:

Այնուհետև հինգերորդ դարի հայ հոգեվոր երգի նկարագրի, երաժշտական ու գեղարվեստական, ինչպես նաև Աստվածաբանական հարցերի արծարծման մասին բովանդակալից ու ուշագրավ խոսքով հանդես եկավ պրն. Խորեն Պալյանը:

«ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԳԸ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԳԱՐՈՒՄ»

«Յամենայն եկեղեցական մատենան մեր՝ յիրաւի է ի գլուխ դասել զգիրս շարականաց, իբրև պսակ գեղապատշաճ ի զարդատումսն պաշտօնեղբայրսն».

(Գ. Ավետիքյան, Բացատր. շրկ., ԺԲ)

Հայ մշակույթի գանձարանում՝ պատմագրության, ճարտարապետության, մանրանկարչության, բժշկագիտության կողքին իր ուրույն տեղն ունի նաև հայ հոգևոր քնարերգությունը՝ հոգևոր երգարվեստը։ Այն անցել է զարգացման հետաքրքիր ուղի։

Սկզբնավորվելով 5-րդ դարի արշալույսին մեր գրի ու դպրության հետ միաժամանակ, մեր հոգևոր երգը անընդհատ զարգացել ու հարստացել է և շուրջ հազար տարվա ընթացքում, մինչև 15-րդ դարը, հղկվել ու մեզ է հասել՝ պահպանելով մեր լեզվի բյուրեղային մաքրությունն ու հայկականությունը հավաստող հատկանիշները։ Այն իր մեջ խտացնում է նաև մեր ազգային տոհմիկ երգ-երածշտության ու քնարերգության բազմադարյան ավանդները։

Իր զարգացման հազարամյա ժամանակահատվածում հորինվել են շուրջ երկու հազար կանոնական երգեր ու շարականներ, որոնք և՛ իբրև մեղեդի, և՛ իբրև բանաստեղծական խոսք բարձրարժեք ստեղծագործություններ են և, ինչպես ասացինք վերևում, հանդիսանում են մեր հոգևոր մշակույթի անբաժան մեկ արտահայտությունը, որին կարող է նախանձել յուրաքանչյուր քաղաքակիրթ ժողովուրդ։

Մեր ծիսական մյուս ժողովածուների համեմատ, շարակնոցները միմյանց նկատմամբ ավելի քիչ բնագրային տարբերություններ ունեն։

Այն հանգամանքը, որ հայ հոգևոր երգը սկզբնավորվում է հինգերորդ դարում, մեր դպրության հետ միաժամանակ, խոսում է այն մասին, որ այդ օրերին անհրաժեշտություն է զգացվել ունենալու նաև հոգևոր երգեր սեփական լեզվով։

Հոգևոր երգը ևս հանդիսանում էր մաքստման ազդակներից մեկը, որով Հայաստանյայց Եկեղեցին պիտի կարողանար ձերբազատվել օտար՝ հատկապես Հույն և Ստորի Եկեղեցիների ազդեցություններից։

Հոգևոր երգի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ քրիստոնեության առաջին դարերում պաշտամունքային կանոնավոր օրհներգություններ կամ հատուկ հոգևոր երգեր չեն եղել, այլ երգվել են սաղմոսների

կանոններ՝ «Հասարակ ձայնի», այսինքն՝ պարզ եղանակով։

Վերոհիշյալի մասին հետաքրքիր տեղեկություններ են ավանդում մեզ մեր մատենագիրները՝ Փ. Բուզանդը, Եզնիկը, Կորյունը, Ղ. Փարպեցին և ուրիշներ։

«Լեզուք մեր ընդարմացեալ են ի սաղմոսերգութենէ, զոր Աստուած խնդրէ՝ զայն ոչ ունիմք... շրթամբք սիրեմք զԱստուած...» (Խրատ Եզնիկ)։

Ավելի ուշ այդ սաղմոսներն սկսեցին հարմարեցնել ութ ձայնեղանակներին, ինչպես վկայակոչվում է այդ մասին Հարանց վարքում, որը և կոչվել է Սաղմոսերգութիւնք։

— Եկեղեցական բարեկարգութիւնք որպէս յայլագոյն քրիստոնէից, նույնպէս և ի մերում առաւելապէս պաշտօնացան ի չորրորդ և ի հինգերորդ դարում...» իրավամբ գրում է Գ. Ավետիքյանն իր «Բացատրութիւնք շարականաց» արժեքավոր աշխատության մեջ։ Այդ, հատկապես չորրորդ և հինգերորդ դարերում ավելի է ծավալվում և զարգանում հոգևոր երգը պաշտամունքային ժամերի մեջ՝ «առ ի քառնալոյ գծանձրոյց՝ ժողովրդեանն, որ լերկար սաղմոսաց և ի կարդացմանց թուլանայր ի պաշտօնն աստուածային, և եղանակաց քաղցրութիւն կարօտացաւ իբրև դեղոյ...»—գրում է պատմիչը։ Մեզանում ևս զգալի զարգացում ապրեց հոգևոր երգը։ Փարպեցին գրում է, որ Մ. Մաշտոցը երկար ժամանակ մտածում էր, թե ինչպէս «հնքեան ձայնի և ոչ մուրացածոյ բարբառով շահել զոգիս արանց և կանանց առհասարակ յամենայն եկեղեցիս բազմութեանն»։

Փարպեցին շարունակում է իր միտքը հետևյալ տողերում.

— Զարդարեցան պաշտամունք սուրբ եկեղեցւոյ, յորդորեցան բազմութիւնք արանց և կանանց ժողովրդոց ի տօնս փրկչին և ի ժողովս մարտիրոսաց...։

Փարպեցուն գեղեցկորեն լրացնում է Կորյունը, որը, նկարագրելով համաժողովըրդական այն խանդավառությունը, որ տիրում էր այդ օրերին Հայաստան աշխարհում, գրում է.

«Անդ էր չարքենալ գինով, այլ առաւելով հոգով և պատրաստել զսիրտս երգովք հոգևորօք ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ...» (Կորյուն ԻԲ)։

Կորյունի հիշած այս երգերը, որոնք հարստացնում էին հոգիները և պատրաստում սրտերը, անկասկած նորորակ երգեր

¹ Ղ. Փարպեցի, Պատմ. Հայոց, Ժ 39 և ԺԱ 51—52;

էին և հայախոս: Չի բացառվում, որ դրանք մասամբ թարգմանված լինեն հունարենից, սակայն այդ երգերը պետք է, որ խմբագրված լինեին և ունենային հայադրոշմ նկարագիր, ենթարկված հայոց լեզվի շարադասության և լեզվամտածողության կանոններին:

Հունականից փոխ առնելու մեջ ոչ մի անպատեհություն չկար, դեռ ավելին, հայտնի է, որ Դ դարից դեռևս Լուսավորչի և Մեծն Ներսեսի ժամանակներում մեր եկեղեցին ամենասերտ հարաբերությունների մեջ է եղել Հույն եկեղեցու հետ, Հույն եկեղեցու հայրերի աստվածաբանական, դավանական և ծիսական երկերը ընդունելի են եղել մեզ համար:

«Հայք ի սկզբանէ անտի ի Յունաց զամենայն բարեմտութիւն եկեղեցւոյն ընկալան և ուսան... Նոցա գրովք և աւանդութեամբ պայծառացեալք...» գրում է Ն. Լամբրոնացին²:

Եթե 5-րդ դարում քրիստոնյա եկեղեցին դեռևս չունեի կանոնավոր և ծավալուն օրհներգություններ պաշտամունքային ժամերի համար, չկային շարականային երգեր, այլ դրանք պարզ հարասություններ էին Սաղմունքների ու Ս. Գրքի զանազան դրվագների վրա, որոնք կոչվում էին կցորդներ, Հայաստանյայց եկեղեցին հենց 5-րդ դարում, գրերի գյուտից անմիջապես հետո և մանավանդ դարավերջին ունեցավ իր ինքնուրույն սեփական հոգևոր երգերը, որոնք՝

«Գեղեցկապէս յարմարեալ ի խորհուրդ ատուրն և տօնին»:

Այս նորորակ երգերի հեղինակները նույն ինքն Ս. Սահակն ու Ս. Մեսրոպն էին և նրանց ընտրյալ աշակերտները՝ հատկապես Մ. Խորենացին:

Այս մասին է վկայում նաև «Յայնմատուրքը» սեպտեմբեր 17-ին, ի պատմությունս վարուց արքոց թարգմանչացն:

«Արարին երգս շարականաց և կարգեցին եղանակս ամենայն ձայնից, զոր բաժանեաց ի միմեանց սուրբ հայրապետն Իսահակ Պարթև տասն ձայնս, այսինքն են՝ ութ ձայն և երկու ստեղիս»:

Մեր կարծիքով, հայ հոգևոր երգի մեղեդային ինքնուրույնության խարիսխը այս տասն եղանակներն են, որոնք 5-րդ դարում ընտրվել են Սուրբ Սահակի կողմից: Այդ ձայնեղանակները նախ և առաջ պետք է որ լինեին զուտ հայկական, գուցե և վերցված մեր մեհենական սիրված երգերի մե-

ղեղիներից: Այդ սահմանագծված ձայնեղանակները անկասկած պետք է ծանոթ լինեին հայ մարդուն, այլապես անիմաստ կլինեի վերոհիշյալ համակարգի ստեղծումը:

Ախորժալուր և ցանկալի մեղեղիների համակարգն ստեղծելուց հետո, հորինվող նոր երգերն անկասկած սիրով կլսվեին հայ հավատացյալի կողմից:

Ծառ շուտ սովորում և երգում էր այդ երգերը հայ հավատացյալը, այդ է պատճառը նաև, որ այդ երգերը հիմնականում բանավոր ճանապարհով ավանդվել են սերնդե-սերունդ բազմաթիվ ու ձիգ դարեր շարունակ:

«Յայնմատուրք»-ից հետո, արժեքավոր տեղեկություն է մեզ ավանդել նաև Կիրակոս Գանձակեցին իր «Պատմություն հայոց» գրքում: Մեջ բերեմք Գանձակեցու տողերը.

«Արարին երգս շարականաց քաղցր և գեղեցիկ եղանակաւ և մեծ խորհրդով, Ծննդեանն Քրիստոսի և քառասնօրեայ գալստեանն ի տաճարն, մկրտութեան, և եկատրութեան ի Բեթանիա և յերուսաղէմ, մեծի Ծաբաթու չարչարանացն, Յարութեան և Համբարձման և Հոգւոյ Գալստեան, Խաչի և եկեղեցւոյ, և այլ տօնից տէրունակաւ և ամենայն արքոց, ապաշխարութեան և ամենայն ճնջեցելոց, պէսպէս զանազանս և անթիւս, զոր մինչև ցայսօր պաշտի յեկեղեցիս Հայաստանեացն»:

Այսպիսով, 5-րդ դարը նաև հայ քնարերգության սկիզբն է, այդ դարում հորինված հայ հոգևոր երգերը մեր գրավոր բանաստեղծության առաջին և անդրանիկ նմուշներն են:

Ասեմք նաև, որ կրոնական այդ բանաստեղծությունները նախ և առաջ օրհներգություններն են, որոնց ձևը ծնվել է քրիստոնյա ընդհանուր եկեղեցում և որոնց նպատակը եղել և մնում է՝ զորացնել հավատացյալների մեջ կրոնական ջերմեռանդությունը, պատշաճ հանդիսավորություն և շուք հաղորդել եկեղեցական տոներին ու արարողություններին:

Հինգերորդ դարի մեր այդ առաջին բանաստեղծությունները ունեն դասական լեզվի զարմանալի կանոնավորություն և գեղեցկություն, ոճի ու պատկերների վսեմություն ու վայելչություն, անթերի հնչականություն և այլն:

ՄԵՐ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԳԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ

Ծարականների հեղինակների մասին մատենագիտական ամենահին վկայությունները 13-րդ դարից են:

² Ն. Լամբրոնացի, Բնություն կարգաց եկեղեցւոյ, էջ 86:

Մեզ են հասել մի քանի ցուցակներ, որոնց հեղինակները աննշան տարբերություններով այս կամ այն երգը վերագրում են զանազան շարականագիրների: Տարբերություններն ակնառու են հատկապես Սարգիս երեցի ցուցակում՝ 13-րդ դար:

Մեզ հասած ցուցակներից երեքը արձակ հորինումներ են, իսկ երեքը՝ չափածո:

Մեջ բերենք առաջին երեք հեղինակների ցուցակները այն հեղինակների վերագրումները, որոնք վերաբերում են մեր գրույցի՝ խնդրո առարկա երեք հեղինակներին:

Ա. Սարգիս երեցի խմբագրություն, ԺԳ դար (մեջբերելիս ուղղագրությունը պահպանել ենք համաձայն բնագրի):

«Յաղագս որո, թե հին և նոր շարականք և երգերն յումմէ աւացան. Որք զծորանս հոգւոյն սրբո արքին յիմանալի աղբիւրէն. երգեցին ի ժամանակս ժամանակս.

1. Զծնողեանն Մովսէս քերթողն ասաց.

2. Զփոխման առաջին ատուրն, զվարդավառին առաջին ատուրն, զմարգարէից հինն, զվարդապետաց հինն, և զԱռաքելոց հինն մինչ ի մեղաք յամենայնին Յոհան Մանդակունեցին ասաց:

5. Զապաշխարութեան հարցերն և զտէր յերկնցերն Մեսրոպ վարդապետն ասաց (ընդգծումը մերն է—Խ. Պ.):

6. Զողորմեքն ապաշխարութեան Բենիկ վրդ. ասաց.

12. Զխաչին կարգն և զեկեղեցոյն, և զձայնից բաժանումն Սուրբն Սահակ Պարթևն ասաց»:

Բ. Ըստ Գրիգոր Տաթևացու ցուցակի.

«Վասն շարականաց թէ ով ոք է ասացեալ.

Որք զծորանս հոգւոյն արքին և ի ժամանակս ժամանակս երգեցին եղանակաւ երգս շարականաց՝ աշտքիլ են.

1. Նախ Մեծն Մեսրոպ զկարգն ապաշխարութեան.

2. Եւ սուրբն Սահակ զաւագ շաբաթեանն.

3. Մեծն Մովսէս քերթողն զԾնողեանն և զմեծացուցեքն, և զՏեառնընդառաջին, և զփոխման առաջին պատկերն: Այլ զկարգն Յարութեան սորա է ասել Մեծն Վարդան ի տեսութիւն Անթուամ ծաղկին, իսկ այլք ասեն թէ Անանիա շիրականին է ասացեալ:

Եւ զՊենդակոստէին, և զՎարդապառին, և զսուրբ Գրիգորին, և զՅովաննուն, և զմարգարէիցն, զվարդապետացն, և զԱռաքելոցն, և զԹագաւորացն, և զԱնտոնին, զայս ամենայն ոմանք Անանիայի տան և ոմանք Խորենացոյն»:

Ըստ անանուն խմբագրության, ԺԸ դար.

«Որք զծորանս հոգւոյն արքին և ընդ ժամանակս ժամանակս երգեցին զեղանակաւոր երգս շարականաց.

1. Նախ՝ սուրբն Իսահակ և Սուրբն Մեսրոպ ասացին զուրբն եղանակաւոր ձայնն և զերկու ձայն ստեղիս:

2. Ապա սուրբն Իսահակ զՎագարուն և զկարգն Աւագ շաբաթեան:

3. Սուրբն Մեսրոպ՝ զկարգն Ապաշխարութեան:

4. Սուրբն Մովսէս Քերթող՝ զճրագաւորից Որախացիրն, զկարգն Ծնողեանն և զԱնթուամն, զՏեառնընդառաջին, զՅարութեան հարցն, և զառաջին պատկերսն Հոգւոյ Գալստեան, զՎարդապառի, զվերափոխման, և զմեծացուցեքն:

ԶՅովաննուն, զարքայն Գրիգորին, ըզՄարգարէից, զՎարդանանցն, զայս ամենայն ոմանք Անանիայի տան և ոմանք Խորենացոյն»:

Ծարականների ուսումնասիրությամբ պարապող բանասերները հոգևոր երգերի հեղինակների հարցում հիմնականում հենվում են Գր. Տաթևացու և այս վերջինիս՝ Անանունի ցուցակի վրա: Դժվար չէ նկատել, որ այս երկու ցուցակներում առկա վերագրումները բավական մասն են իրար, և որ, «Ոմանք Անանիայի տան, և ոմանք Խորենացոյն» արտահայտությունից պետք է եզրակացնել, որ հնում մասն ցուցակներ շատ են եղել, որոնցից և օգտվել են Մաթևադի, և՛ մյուսները, սակայն դրանք, ցավ ի սիրտ, մեզ չեն հասել, գոնե մինչև այժմ:

Անանունի ցուցակը հիմնականում տեղ է գտել մեր գրեթե բոլոր տպագիր շարակնոցների տիտղոսաթերթերում:

Իսկ ինչ վերաբերում է Սարգիս երեցի ցուցակին, ապա պետք է ասել, որ նրա վերագրումները մեծապես տարբերվում են մյուսներից, և բավական անընդունելի վերագրումներ կան նրա ցուցակում:

Անկասկած Սարգիս երեցի ձեռքի տակ եղել են մեկից ավելի ցուցակներ, որոնցից էլ օգտվել է ինքը:

Վերջինս մեջ է բերում հեղինակների ու երգերի անուններ, որոնք չկան մեզ հասած և ոչ մեկ ցուցակում: Մի քանի երգեր էլ գտնում ենք պարականոն շարականների մեջ: Ա. Երեցի նշած զհինն կամ զնորն հորջորջումը խորհել է տալիս, որ մեր շարակնոց ժողովածուն զգալի փոփոխություններ է կրել ԺԲ դարում շնորհալի Հայրապետի կողմից, և որ ԺԳ դարում ոչ բոլոր ձեռագիր շարակնոցներում էին տեղ գտել Ծնորհալու հորինած նոր երգերը, որոնք աստիճանաբար պետք է փոխարինել մի

շարք հին երգերի: Այսպես պետք է հասկանալ նաև այդ շրջանում գրված մի շարք շարականների մասն թելադրանքները կամ մոտիվները, ինչպես օրինակ, — Եթե գիտես զնորերն ասա» և այլն:

Այդ **նորերը** աչքի էին ընկնում հատկապես իրենց բանաստեղծական նորովի կերտվածքով, ինչպես նաև Հայաստանյայց Եկեղեցվո ուղղափառ վարդապետության և աստվածաբանական խնդիրների ու ընդունված տեսակետների հագեցվածությամբ:

Իսկ ինչ վերաբերում է մեզ հասած շարականների հեղինակների երեք չափածո ցուցակներին, որոնց հեղինակներն են՝ Առաքել Սյունեցին, Ստեփանոս Զիք Զուղայեցին և Հակոբ կաթողիկոս Սսեցին, սրանցից Առաքել Սյունեցին միայն անուններն է հիշում, առանց երգերի մասին որևէ ակնարկ անելու, իսկ մյուս երկուսը հիշում են նաև երգերը: Մեջ ենք բերում նաև չափածո տողերը հիմնվածորդ դարի մեր երեք սրբազան շարականագիրների մասին.

ա. ՅԱռաքել է Սյունեաց վարդապետ է շինեալ ոտանաւոր շարականաց արարողաց.

5. — Անուանք սրբոցն որ ասացին ըզշարականս հոգւով շնորհին, Բարունք քաջ և բաղձալին, Մեծըն Մեսրոպ զարմանալին:
6. — Դարձեալ Մովսէս Խորենացին...
11. — Սոցա գլուխն ամենայնին, Մեսրոպ Սահակն էր Պարթևին, Բուն թարգմանիչքն Հայոց ազգին, Սուրբք երածիշտքն աստուածային:
12. — Այնք որ ութեակ ձայնս կարգեցին Եւ կրկնակի ստեղի եղին՝ Սոցա շնորհքն ընդ մեզ լիցին:

Ընդամենը 13 քառատող է:

— Ի տեր Ստեփանոսէ գիտնական քահանայէ ասացեալ սակաւ ոտանաւորս յաղագս շարականաց թէ յունմէ են երգեալ:

1. — Որք ըզծորանս հոգւոյն արբին, ըզշարականս ոգեալ գրեցին, Նախ մեծ Մեսրոպ Տաթևացին, ըզկարգ Աղցին Ամենին:
2. — Զչարչարանաց Ասագ շաբթին, խորհրդորով լի և անթերին, Մեծըն Սահակ Պարթևագին, որ էր պրտող Լուսաւորչին:
3. — Իսկ գճայտնութեան և զՅարութեան Սուրբ Գալստեան քառասնորին, Զմեծացուցէք ընդ փոխման կուսին, Մովսէս քերթող Խորենացին:

4. — Ըզպատկեր սուրբ Պենտեկոստին, ըզկարգ մեծի վարդապետին, Զմարգարէիցն և զՄելքոնչին ԶԱռաքելոց և զԱնտոնին:

5. — Զվարդապետացն և զԳրիգորին, Զթագաւորացն Գլխովին, Ծիրակացուն ոմանք ասեն Այլք՝ Մովսէսի քերթող վեհին:

Ընդամենը 28 քառատող:

Հակոբ Սսեցի

Ոտանաւոր վասն ցուցանելոյ զերգող շարականացս յոգեալ ըստ նախագիծ տանց:

3. — Կու խնդրէ նայ զբանս կածնաւոր, Յոհան էրեցն Զէջնայ գիր խոր, Զշարակներուն ասողք ո՛վ որ, Զի իմացի զամենն բոլոր:
6. — Կարգ Ծննդեանն է քերթողայ, Մեծացուցէքն ի հետ նորայ:
7. — Այլ Տեսնընդառաջն այլի սորայ, փոխման առաջքն աստուածածնայ, կարգ Յարութեան յոգեալ սրմայ, ի այլք կու ասեն Անանիայ:
8. — Այս վկայեալ ի Վարդանայ, քանզի հարցմանցն այսպէս տեսայ, Հարց Գլխատմանն Յովհաննիսայ, Եւ Համբարձումն Աշխարհմատրեայ:
9. — Բարուն Ծիրակացին, Այլք կու ասեն զԽորենացին, Զթագաւորացն և զԱնտոնին, ԶԱռաքելոց զերանելին:
10. — Դոցա Պենտակոստ կիրակին, Եւ կիրակի Վարդապետին, Եւ Յովհաննու մեծ երրորդին, Ով երջանիկ՝ Լուսաւորչին:
23. — Նայ Աղցաց կարգն է Մեսրոպայ, Ասագ Ծաբաթ Պարթ Սահակայ...

Ընդամենը 35 քառատող:

Այսպիսով, ինչպես տեսանք, չափածո ցուցակ կազմող հեղինակների համար ուղեցույց է հանդիսացել Գրիգոր Տաթևացու կազմած ցուցակը: Զի բացառվում են, որ հատկապես Հակոբ Սսեցու ձեռքի տակ եղել են նաև այլ խմբագրություններ, այդ երևում է նրա չափածո ցուցակի 33-րդ քառատողից՝

— Բարուն Յակոբ տակ կոչեցայ, Կըրպակ մըտաց այսքան Գրտայ, Յետ դարապետ ճառիս ելայ, Զի զանազան օրինաց կայ:

Այս գեղեցիկ չափածո ներքոյը հորինվել է ծայրակապով, որի 35 տները կազմում են՝

—Յակոբ վարդապետ Սըսցո Խընդրէ Յոսեան էրէց:

Ծարականների հեղինակների մասին մեր նկարագրած և մեջ բերած տողերը քաղել ենք բանասեր Հակոբ Անասյանի «Հայ մատենագրություն» արժեքավոր աշխատության Ա հատորից, էջ LXVI—LXXIII:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐ
ԵՐԳԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Երբ խոսվում է 5-րդ դարի հայ հոգևոր երգի մասին, բանասիրությունը հենվում է ավանդության վրա: Հինգերորդ դարում ծավալուն և մեծարժեք օրհնությունների կամ կանոնավոր հոգևոր երգերի գոյության մասին հայ բանասիրության մեջ արտահայտվել են տարբեր կարծիքներ: Որոշ բանասերներ գտնում են, որ 5-րդ դարին վերագրվող որոշ երգեր չէին կարող հորինված լինել այդ դարում:

Երջանկահիշատակ Եղիշեն արքեպս. Դուրյանն այս մասին գրում է.

—Գալով այն ավանդության, որ կարգ մը ապաշխարության շարականներ կամ պահոց օրհնություններ կընծայեն Մեսրոպի՝ կեղակարծ կերևի մեզի», բայց քիչ հետո նա ավելացնում է.

—Թեև բանավոր պատճառ մը չունիմք այդ երգերուն հարազատությունը լուրջ կասկածի տակ առնելու³:

Եղիշեն պատրիարք նույն կարծիքն է արտահայտել նաև Ս. Սահակին ընծայված երգերի նկատմամբ:

Միայնվում է նաև բազմավաստակ բանասեր Մ. Արեղյանը, երբ իր «Հոգևոր երգ» վերլուծական արժեքավոր ուսումնասիրության մեջ գրում է հետևյալ տողերը.

«Մեր հոգևոր երգի սկիզբը 5-րդ դարում դնելով հանդերձ՝ անհավանական է կարծել, թե այդ դարում մեծ օրհներգություններ գրված լինին, հույների մեջ անգամ այդպիսի երգերը ծաղկում են առավելապես 6-րդ և 7-րդ դարերում»⁴:

Պետք է ասել, որ իրոք սկզբնական շրջանում մեր հոգևոր երգը զգալիորեն իր վրա կրել է հույն և ասորի եկեղեցիների հոգևոր երգ ու երաժշտության ազդեցությունը: Սակայն իր ստեղծման առաջին իսկ օրերից, ինչպես նաև իր զարգացման

հետագա ողջ ընթացքում հայ հոգևոր երգը աչքի է ընկել իր յուրահատկությամբ, ընդհանուր կառուցվածքով, մեղեդային բազմազանությամբ, լեզվամտածողությամբ և բանաստեղծական խոսքի, ոճի ու գեղարվեստական հնարքների համարձակ ու առատ օգտագործմամբ:

Կասկածից վեր է, որ մեր առաջին շարականագիրները օժտված են եղել երաժշտական արվեստի խորը իմացությամբ: Դ. Փարպեցին Ս. Սահակին երաժշտական ու քերթողական կարողության մասին գրում է:

«Եղեալ կատարելապէս հմուտ երգողական տաղիցն, և հոետորական յորդասաց յայտնաբանութեան...»⁵:

Մենք կարող ենք շատ օրինակներ բերել 5-րդ դարի մեր քնարերգությունից, որոնք առանց դույզն կասկածի 5-րդ դարի այս կամ այն հեղինակի հորինումներն են: Այդպիսի երգերից կարելի է վկայակոչել Մ. Խորենացու հանրահայտ «Անթառամ ծաղիկ» երգը, երգ, որի մասին ինչպես հայտնի է, առանձին ուսումնասիրություն է գրել Վարդան Արևելցին՝ «Տեսութիւն Անթառամ ծաղկին» վերնագրով: Ահա այդ գոհարը.

Ա. —Անթառամ ծաղիկ անդատապարտ
շառաիղ,
վերաբուսեալ յարմատոյն յեսսեայ,
ըզքեզ Եսայիաս կանխաւ վերագոչեաց
Եթեմարիւեան շնորհաց հոգւոյն ընդունա-
րան գոլ՝
Աստուածածին և կոյս, զքեզ մեծացու-
ցանեմք:

Բ. Համեղաճաշակ պտղոյն բանաւոր բա-
րունակ,
յորմէ կթեցաւ մեզ ողկոյզն անապատ,
յուրախութիւն տրամեցելոց
ի ճաշակմանէ ծառոյն գիտութեան.
Սրբուհի անարատ, ամենեքեան, զքեզ
մեծացուցանեմք:

Խորենացու երեք տներից բաղկացած այս գոհարն ունի նաև բանաստեղծության զուգակշիռ մեղեդի ԲԶ ձայնեղանակի դարձվածով: Այդ նույն մեղեդիով է երգվում նաև Հոգեգալստյան կանոնի ճաշու շարականը՝ «Որ ի հարաշարծ»:

Գեղեցիկ են նաև «Ով գերահրաշ ծաղիկ», «Ծագումն հրաշալի», և այլ շարականներ, որոնք նույնպես ընծայվում են Խորենացուն:

Ի վերջո, քաղաքակիրթ ազգերի մշակութային կյանքում որևէ դարաշրջան կազ-

³ Եղիշեն Դուրյան, «Հայ դպրութեան պատմություն»:

⁴ Մ. Արեղյան, Երկեր, հ. Գ, էջ 529:

⁵ Դ. Փարպեցի, Պատմ. հայոց, Ժ, էջ 86:

մող բարձրարժեք ստեղծագործություն ծնվում է նախընթաց ժամանակահատվածում ազգի մշակութային կուտակումների հիման վրա: Այդ կուտակումները արդեն առկա էին մեզանում Ե և Ջ դարերում, քանի որ է դարի սկզբին Կոմիտաս կաթողիկոսի հորինած «Անձինք նուիրեալք»-ը այդ մասին է խոսում:

Ահա թե ինչ է գրում այս մասին Մ. Ա. քելդյանը:

«Կոմիտաս կաթողիկոսի «Անձինք նուիրեալք» երգի մեջ մեր հոգևոր երգը բավական մեծ կատարելության է հասած իր ձևով, ուստի պետք է ընդունել, որ մեր եկեղեցական բանաստեղծության ծաղկման մի նախապատրաստական շրջան եղած պիտի լինեն և Տէրունական տոների համար արդեն երգեր հորինված պիտի լինեին նախքան Հովսեփյանց «Անձինք»-ի մեան մի մեծ քերթվածի երևան գալը: Այս քերթվածն էլ հարկավ մեզան չպիտի լինեն իր տեսակի մեջ, բայց ոչ բոլոր այդպիսի օրհներգությունները հասել են մեզ»:

Մեր ասածի լավագույն հավաստումը կարող են հանդիսանալ նաև Ստեփանոս Սյունեցուն վերագրվող «Ցարութեան Ասագ օրհնությունը»:

Ապաշխարության երգերի ընդհանուր նկարագիրը. Սրտաշարժ զգացումներով և անկեղծ զոչումի սքանչելի պատկերներով զեղում այդ երգերը գեղեցկորեն արտացոլում են աստվածասեր սրտի կենդանի ու շնչող պատկերը: Բանաստեղծը մերթ հուզվում է, մերթ պեկոծվում կենցաղի ծովի մրրկված ալիքների մեջ, մերթ սասանվում ու գոչում պաղատագին հառաչմամբ:

Ա. 2.—Վըտանգիմ ի բազմութենէ մեղաց իմոց

Աստուած խաղաղութեան օգնեա ինձ:
Ալեկոծիմ հողմով անօրէնութեան իմոյ,
Թագաւոր խաղաղութեան օգնեա ինձ:
Ի խորըս մեղաց ծովու տարաբերեալ ծրփին.

Նավապետ բարի փրկեա զիս:

Եվ կամ մեկ ուրիշ գեղեցիկ պատկեր՝ կենցաղի ծովում ալեծովի:

Ա. 4.—Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալեկոծէ,

Ա. Մեարոյ Մաշտոցին վերաբերվող այս շարքը աչքի է ընկնում լեզվի և ոճի պարզությամբ ու հարուստ պատկերներով:

Մ. Արեղյան, Երկեր, հատոր Գ, էջ 529—530:

Մրրկեալ ալիք թընամին ինձ յարուցանէ.
Նավապետ բարի լեր անձին իմոյ ապա-
լէն:

Բանաստեղծի տաղանալը որքան մեծ է, նույնքան մեծ է նաև նրա փրկության հույսը և հավատքը:

— Մերձ եմ լընկղմիլ, օգնեա՛ ինձ,
նաւապետ բարի,
Քանզի ծանրացան ի վերայ իմ բեռիմըք
մեղաց:
Աստուած յօգնել ինձ փութա՛, քանզի խորըք
չարեաց

Ընկղմեն զիս յանդունդս.
Այլ դու նաւապետ լեր և ինձ ձեռնտու.
Փըրկեա ի վըտանգէ զնաւաբեկս ի յալեաց
ծովէ,
Քանզի կորնչիմ ի մեղաց անօրէնութեան
իմոյ:

Բանաստեղծը խոսում է Աստուծո հետ, բայց նա միշտ բնության մեջ է, բնության հետ, նրա խոսքը միշտ համեմվում է բնության պատկերներով:

— Ուտաքանց եղէ ես որպէս զարմաւենի,
Պըտղակորոյս՝ որպէս ձիթենի...
Զցանկ հոգւոյ իմոյ քալտեցի և եղէ
անբարունակ որթ...

Ապաշխարության երգերի կարևոր արժանիքներից պետք է համարել նաև այդ երգերի մեղեդային կառուցվածքը: Դրանք հորինված են մեր հոգևոր երգասացության հիմքը հանդիսացող ութ ձայնեղանակներով: Ապաշխարության երգերում առկա են վերոհիշյալ ութ ձայնեղանակների ամենաբնորոշ տարբերակները:

Ապաշխարության կարգի երգերի ընդհանուր պատկերների գումարը կազմում է 158 միավոր, որոնցից՝

Ողորմյաներ՝ 48 պատկեր երեքական տներով,

Տեր հերկնիցներ՝ 46 պատկեր,

Մանկունքներ՝ 10 պատկեր,

Համբարձիներ՝ 11 պատկեր.

Հարցի շարականներ՝ 43 միավոր:

Մաշտոցյան հիշյալ շարականները երգվում են քառասնորդական պահոց շրջանում, Ծաբաթապահոց օրերին՝ բացի շաբաթ և կիրակի օրերից և չորեքշաբթի ու ուրբաթ օրերից, բացառությամբ Զատիկից մինչև Հոգեգալստյան ութօրեքի ավարտը, Ծննդյան ութօրեքի, Վերափոխման ու Խաչվերացի ութօրեքի օրերից:

Ս. ՍԱՀԱԿԻՆ ԸՆԾԱՅՎՈՂ ԵՐԳԵՐԸ

«Այա Սուրբն Իսահակ զՂազարուն, և զկարգ Ասագ շաքաթուն...»:

Ղազարու հարության, Ավագ ուրբաթի և Ավագ շաքաթի երգերի թիվը հասնում է շուրջ երկու տասնյակի: Այդ երգերը հիմնականում Ավետարանական ծագում ունեն: Հայտնի է, որ մեծագործ Հայրապետը, գրական, թարգմանական և լուսավորական բեղմնավոր գործունեության զուգընթաց, կարող ու վայելույ ձեռներեցությամբ կարգավորել է նաև Հայաստանյայց Եկեղեցվո պաշտամունքային ժամերը, Ս. Պատարագի արարողությունը, ժամագիրքը, ծիսարանը, տոնացույցը և այլ ծիսական ժողովածուներ, ճոխացրել է այդ ամենը հոգեբույս աղոթքներով, հոգեզմայլ երգերով ու քաղաքներով:

«Որ մահկանացու ծնեալ անմահ զիսն յիշատակ եթող...» գրում է Խորենացին իր մեծ ուսուցչապետի մասին:

Ավետարանից վերցնելով իր երգերի նյութը, շարականագիր Հայրապետը դրանք սուկ չի շարադրել: Նա բանաստեղծական բարձր վարպետությամբ ստեղծել է գեղեցիկ պատկերներ: Այդ երգերը աչքի են ընկնում իրենց հարուստ բառապաշարով, զգացմունքների անհատակ խորությամբ և մարդկային հոգու խորին ծալքերը թափանցելու և ներագդելու բացառիկ առանձնահատկությամբ:

Աստվածորդու մատնությունը, չարչարանքներն ու խաչելությունը, մանավանդ թաղման արտաճմիկ դրվագները գտել են իրենց կենդանի նկարագրությունը:

ԳԶ. — Ով սքանչելի և տեսիլ ահաւոր,
Չարարիչն երկնի և երկրի այսօր
տեսաք ի խաչին:
Տեսեալ ըզտերն ի խաչին, խաւարեցաւ
արեգակն,
Եւ վարագոյր տաճարին ցելոյ վերուստ
մինչ ի վայր:

Բանաստեղծը և՛ պատմում, և՛ ուսուցանում է Ավետարանի կենսամորոգ պատգամները: Հուդայի մասին նա պատմում է և միաժամանակ հանդիմանում և դատապարտում նրա աններելի արարքը:

ԲԶ. — Արծաթսիրութեամբն մոլեալ Յուդա,
զիւր զմեծ ըզվարդապետն
ընդ երեսուն արծաթոյ հրէիցն
մատնէր...

Բանաստեղծի զայրույթը հասնում է իր գագաթնակետին, երբ Հուդան համբուրելով է մատնում Քրիստոսին...

Կարծեք այդ պահին բանաստեղծը ներկա է կատարվող իրադարձությանը և բացականչում է.

«Ով համբոյր նենգութեան, նշան և աղիթ մահու»:

Այս և հաջորդ կանոնի երգերում շարականագիրը ամեն ինչ պատմում է խորհրդածությունների միջոցով: Այս տեսակետից գեղեցիկ է Ավագ ուրբաթի հարցը:

ԳԶ. — Իջեր յերկնից անըսկիզբն որդի,
ի հողեղէն ի բնութենէ
մարդկան ըզչարչարանըս յանձն առեր,
օրհնենք զքեզ որ էիր յառաջ
քան զամենայն յաիտեան:
Որ ասացեր բանի լինել ամենայն
երկրի,
ի յերկրի յատենի կացեալ տեսանէին
արարածք...
Յորմէ դողան զուարթունք երկնից,
այսօր եկիր կամա ի խաչ
գեղարդեամբն խոցեցար...
Եւ զինաւորն գեղարդեամբըն
յարձակեալ
խոցեաց զկող կենարարին...

Բանաստեղծի զարմանքը համակում է նաև հավատացյալին, որը բանաստեղծի նման դիտում և ապրում է այդ պահը: Այս շարականում ս. գեղարդի հիշատակումով կարծեք բանաստեղծը ձգտել է հաստատել և շեշտել ս. գեղարդի Հայաստան բերվելու ավանդությունը՝ Թադեոս առաքյալի կողմից:

Այս շարքի յուրաքանչյուր երգի տողերում նկատելի է բազմերախտ Հայրապետի, մեծ ուսուցչապետի անձանձրոյթ ուսուցանելու տենչը, ինչպես նաև Աստվածաբանական խնդիրների խորը իմացությունն ու հմտությունը: Գեղեցիկ է հատկապես Ավագ շաքաթի, կամ թաղման կանոնի օրհնությունը՝ «Պարգևատուն»-ը: Սա իրոք մի շքեղ օրհներգություն է: Երեք պատկերներից կերտված այս գոհարի յուրաքանչյուր տան մեջ շարականագիրը կարողանում է մեկ կամ երկու հայտնություն բացահայտել:

ԲԶ. — Պարգևատուն ամենեցուն այսօր
խնդրի պարգևս
ի Պիղատոսէ, և արկողն զլոյս որպէս
զօթոց
հաւանի պատիլ ի Յովսէփայ:
Կենդանատուն ամենեցուն այսօր դնի
ի նոր գերեզմանի,
և զանձն անմահութեան կնքի
մատանեաւ քահանայից:

Եվ այսպես, բոլոր ինը տների մեջ միշտ
նոր համեմատություններ, նոր մակդիրներ,
նոր պատկերներ, ինչպես օրինակ.

Արարածոց փրկության Քրիստոս այսօր...
Կենդանին լաիտենից Քրիստոս այսօր...
Անմահությանց տրոտ Քրիստոս այսօր...
Արեգակն արդարության Քրիստոս այսօր...
Կուսածին մարմնով Քրիստոս այսօր...
Արթուն բնությանմբ արարիչն ամենեցուն
այսօր...
Ցնծության արարածոց Քրիստոս այսօր...

Կանոնի մանկունքը «Յովսէփ քեզ հա-
ւատացեալ»-ը ստեղի շարական է: Հավա-
նաբար այս մեզ հասած հնագույն ստեղի
շարականն է:

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑՈՒՆ ԸՆԾԱՅՎԱԾ ԵՐԳԵՐԸ

Ինչպես տեսանք, Խորենացուն վերագրո-
վող երգերը բավականին շատ են, որով
շարականագիրների մեջ Խորենացին ամե-
նաքելմնավորներից է՝ Շնորհալի. հայրա-
պետից հետո:

Խորենացին հոգևոր երգեր հորինելու
գործին ձեռնարկել է բավականին ուշ, հա-
վանաբար 460—70-ական թվականներին:

Խորենացուն վերագրվող երգերը հիմ-
նականում աչքի են ընկնում բանաստեղ-
ծական բարձր վարպետությամբ, դավա-
նական և աստվածաբանական հագեցվա-
ծությամբ և մեղեդիների բազմազանու-
թյամբ: Խորենացին իր ուսումնառության
տարիներին ձեռք է բերել նաև երաժշտա-
կան որոշակի կրթություն:

Տիեզերական առաջին երեք ժողովների
որոշումները և բանաձևերը, մեր Եկեղեցու
որդեգրած ուղղափառ վարդապետությունն
ու աստվածաբանական տեսակետները ի-
րենց արտացոլումն են գտել քերթողահոր
երգերում: Հաճախ կարելի է նկատել տո-
ղեր, որոնցում պարզ կերպով բացատրվում
է մեր Եկեղեցու տեսակետն ու վերաբեր-
մունքը Քաղկեդոնի ժողովի նկատմամբ. և
այս ամենը շարականագիրը անում է չա-
փի զգացումի նուրբ մոտեցումով:

Խորենացին խորապես գիտակցել է, թե
որքան մեծ նշանակություն ունի հավա-
տացյալի բարեպաշտությունը խորացնելու
համար Փրկչի Աստվածհայտնության և
Ս. Ծննդյան, Ութօրեքի, քառասնօրյա տա-
նար քերվելու և փրկագործության այլ հան-
գամանքների ճշմարտացի ու կենդանի
պատկերումը երգի միջոցով: Նրա հատ-
կապես այս երգերը ավելի սիրված ու տա-
րածված են եղել:

Քրիստոսի կերպարը ավետարանում
խորհրդանշվում է լույսով:

—Եւ կեանքն էր լոյս մարդկան, և լոյսն
ի խաւարի անդ լուսաւորէ և խաւար նմա
ոչ եղև հասու...—կարդում ենք Հովհան-
նու ավետարանի Ա գլխում:

—Ձի լոյսն եկն յաշխարհ, և սիրեցին
մարդիկ զխաւար առաւել քան զլոյս...

Աստվածային այդ պայծառ լույսը տեսան
Քրիստոսի աշակերտները Այլակերպության
պահին՝ Թաբոր լեռան վրա...

Ավետարանը, հետևաբար, լույս է հա-
մակ, ուստի և քրիստոնեությունը լույսի
կրոն է:

Հայ հոգևոր քնարերգության մեջ լույսի
առաջին փառաբանումը կատարել է Խո-
րենացին՝ Ս. Ծննդյան և մեծացուցե եր-
գերում:

—Լոյս ի լուսոյ ծագեալ ի հօրէ

լուսաւորեաց զտիեզերս,
Ծնունդ անապական յանստուեր լուսոյն...

—Լոյս ի լուսոյ ի հօրէ առաքեցար և
մարմնացար ի սուրբ կուսէն...

—Յորմէ սարսեալ դողային փայլակնա-
ցայտ ի լուսոյն...

Խորենացին լույսով է մարմնավորել նաև
Աստվածամոր կերպարը: Լույսով են ողող-
ված Խորենացու մեծացուցե շարական-
ները: Ահա դրանցից մի քանի նմուշ.

—Ըզքեզ Աստուածածին աղբիր անսպառ
լուսոյն, որ լուսաւորէ զհաւատացեալս...

—Լոյս լուսոյ մայր և կենարար բանին
բնակարան,
քեզ երանիցեն ազգ և ազինք ամենայն...
—Լոյս ծագեցաւ ի քէն նստելոցս ի
խաւարի...

—Աստուածածին սին լուսոյ...

—Աստուածածին խորան լուսոյ անվայ-
րափակ արփոյն կենաց,
որ եղեր արևելք արեգականն

արդարութեան՝
և նստելոցս ի խաւարի լոյս ծագեցեր...

—Մայր սուրբ անարատ լուսոյն...

Խորենացու այս տողերը բավական են
ցույց տալու համար, թե որքան գեղեցիկ ու
լուսավոր պատկերներ է ստեղծել բանաս-
տեղծը և դարձել մեր քնարերգության մեջ
Աստվածային լույսի առաջին երգիչը:

Հարուստ և ճոխ են նաև Խորենացուն
ընծայվող մյուս երգերը: Աստվածածնի վե-
րափոխման կանոնի առաջին պատկերը
Խորենացու սքանչելի երգերից է:

Դ.Զ. — Այսօր ժողովեալ սրբոցն ի միասին.
Երանելի առաքեալքն և սուրբ
կուսանքն,

Զահագգեստութ պայծառացեալք
Լուցանէին զլսատեսքս իրեանց,
Եւ միաձայնեալ ասէին. Օրհնեալ ես
ամենօրհնեալդ ի կանայս:

Տիրամոր վերափոխման ավանդությունը
իր գեղեցիկ նկարագրությունն է գտել այս
շքեղագույն երգի տողերում: Տյառնընդա-
ռաջի տոմը ևս տոն է լույսի, ուստի ան-
հիմն չէ այդ տոնի կանոնը ևս Խորենացու
գրչին վերագրելը: Նախ ասենք, որ մեր
հին ու նոր շարականոցներում դրված է նաև
մի երկրորդ կանոն Տյառնընդառաջի տո-
նին, իր քաղվածքներով: «Այսօր ի Տաճարն
եկիր»:

Մեր կարծիքով, Խորենացին այս շարա-
կանն է հորինել Տյառնընդառաջի տոնի
համար, այստեղ ևս լույսի փառաբանու-
թյունն է գերիշխում: Ահա այն.

Այսօր աշխարհի ցուցար լույս,
և փրկութիւն տիեզերաց Քրիստոս

Աստուած...

Այսօր իմանալի արեգակն, որ ծագեցար
տիեզերաց Քրիստոս Աստուած...

Ինչպես այս, այնպես էլ Խորենացուն
վերագրվող մյուս երգերն ու շարականնե-
րը, որոնք ընդգրկում են Փրկչի մարդկո-
ւթյան, փրկագործության և տերունի այլ
տոների Ավետարանական պատմություն-
ները, ունեն գեղարվեստական մեծ արժեք:
Ծարականագիրը առանձին սիրով ու վար-
պետությամբ է գովերգում Աստվածամոր
կերպարը: Խորենացին օգտագործելով
քրիստոնյա ընդհանուր Եկեղեցու կողմից
Տիրամոր ուղղված բազում ստորոգելիները,
ստեղծել է նաև իր՝ Խորենացիական ինք-
նատիպ ու շքեղ մակդիրներ, որոնց հալե-
ցի գործածությունը առաջին անգամ հան-
դիսվում ենք նրա երգերում:

Խորենացու համար Աստվածամայրը
պայծառ երկինք է, ամպ է թեթև և լուսա-
տուր, առաւօտ է խաղաղութեան, և Արուսեակ
գուարթարար, նա լույս է համատարած,
ցոլ է քաղցրածառ, միփեղեն արովբե,
ծիրանագգեստ և հրաշափառագույն կոյս է:

Այսպիսով, հինգերորդ դարում ոչ միայն
սկզբնավորվում է մեր հոգևոր երգը, այլ
այն նույն դարում հասնում է զարգացման
որոշակի աստիճանի, ստեղծելով անհրա-
ժեշտ հող մեր հոգևոր երգի զարգացման
համար հաջորդ դարերում: Մեր առաջին
շարականագիրների՝ ս. Սահակի, ս. Մ. Մաշ-
տոցի և Խորենացու հոգեհույզ երգերը ի-

րենց բանաստեղծական խոսքի և մեղեդու
անթերի ամբողջականությամբ, իրենց դա-
վանական ու Աստվածաբանական հարցե-
րի արծարծմամբ հանդիսանում են բարձ-
րարժեք ստեղծագործություններ ոչ միայն
հայ, այլև քրիստոնյա ընդհանուր Եկեղեցու
հոգևոր քնարերգության մեջ:

Այսօր շուրջ 15 դարեր են մեզ բաժա-
նում մեր հոգևոր երգի սկզբնավորումից,
սակայն այդ երգերը ոչ միայն չեն կորցրել
իրենց հոգեպարար ներգործությունը, այլ
առավել գեղեցկությամբ ու թարմությամբ
են ներկայանում ունկնդրին, հուզում, մաք-
րում և վերացնում են մարդկանց հոգիներ-
ը, լցնելով նրանց խոր երախտագիտու-
թյամբ, հիացմունքի ու հպարտության
զգացմունքներով:

Պրն. Խորեն Պալյանի խոսքից հետո քե-
մահարթակ հրավիրվեցին հոգևոր ճեմա-
րանի ուսանողները, որոնց հոգեշունչ կա-
տարմամբ հնչեցին գոհարներ Ս. Մեսրոպ
Մաշտոցի, Ս. Սահակ Պարթևի և Ս. Մով-
սես Խորենացու հոգևոր ստեղծագործու-
թյուններից:

Գրական-երաժշտական երեկոյի ընթաց-
քում մենակատարումով հանդես եկան. Գ.
լսարանի սան Անդրանիկ Գալստյանը (Ս.
Մեսրոպ Մաշտոց, շարական՝ «Յամենայն
ժամ»), Գ. լսարանի սան Էդվարդ Միրզա-
խանյանը (Ս. Սահակ Պարթև, շարական՝
«Ահաւոր ես թագաւոր») և Ե. լսարանի
սան բարեշնորհ Բուքեն արկ. Հարություն-
յանը (Ս. Սահակ Պարթև, շարական՝ «Այ-
սօր գոյով ի Բեթանիա»): Բնագրերն ըն-
թերցում էր Ե. լսարանի սան բարեշնորհ
Վազգեն արկ. Պերպերյանը, իսկ շարա-
կանների երգեցողությանը նվագակցում էր
Ե. լսարանի սան բարեշնորհ Սամվել արկ.
Հովհաննիսյանը:

Գրական-երաժշտական երեկոյի ավար-
տին իր գնահատանքի ու օրհնության խոս-
քըն ասաց Վեհափառ Հայրապետը, խրա-
խուսելով ճեմարանցիներին՝ ավելի ակտի-
վորեն մասնակցելու նման միջոցառումնե-
րին և հատկապես բարձր գնահատելով
պրն. Խորեն Պալյանի ջանքերը.

«Ես գոհունակությամբ ներկա գտնվեցի
այս առաջին հանդիսության, և մեր ճեմա-
րանի սաները երգեցին մի շարք շարական-
ներ, հատկապես հինգերորդ դարու: Կար-
ծում եմ, որ նաև դուք գոհ եղաք: Մի տե-
սակ հոգևոր խնջույք էր, և հետևաբար, իմ
գնահատանքն եմ հայտնում հոգևոր ճեմա-
րանի տեսչության և դասախոս Խորեն
Պալյանին՝ իրենց այս նախաձեռնության
համար և իրենց այս առաջին ելույթի հա-

մար: Կարծում եմ, հետագային կշարունակվի այս հանդիպումների շարքը և տարին մի քանի անգամ գոնե կհավաքվենք այստեղ՝ լսելու մեր իսկապես հոգեշունչ շարականները: Մեր շարականները մեծ արժեք են ներկայացնում ոչ միայն երաժշտական տեսակետից, այլ գուցե, երաժշտականից ավելի, հոգևոր բանաստեղծության տեսակետից, և նաև հայկական աստվածաբանության մտածողության տեսակետից:

Մեծ ասպարեզ կա մեր երիտասարդ հոգևորականների առաջ՝ իրենց ուշադրու-

թյունը դարձնել շարականների ոչ միայն մեղեդիական երաժշտության վրա, այլ նաև աստվածաբանական մտածողության և գրական-գեղարվեստական արժեքի վրա, որպեսզի մենք՝ հայերս, հոգևորականներ և ժողովուրդ, հետզհետե ավելի կարողանանք հասկանալ և ճանաչել մեր շարականները, իսկ հասկանալ շարականները նշանակում է նաև ճանաչել մեր ժողովուրդը, մեր անցյալը, մեր եկեղեցու հանճարը, քրիստոնեական ոգին արտացոլելու, փառավորելու և պսակավորելու ճանապարհին վրա»:

